

Karasszon Dezső\*

Debrecen

## Hogyan énekeljük az *Öreg graduált*?\*\*

### Wie wird das Große Gradual gesungen? Zusammenfassung

Das *Große Gradual*, als wertvolles Erbe der ungarisch-reformierten Kirche, soll unbedingt möglichst oft gesungen werden. Eine puritanistisch oder eine minimalistisch gefärbte Gegenmeinung bedarf unserer taktvollen, brüderlichen, aber um so entschiedeneren Korrektur.

Der Gradualgesang soll von einem liturgischen Chor (von einer „schola“, also keineswegs von der Gemeinde selbst), mindestens annähernd in seiner ursprünglichen liturgischen Funktion vorgetragen werden. Dabei fällt die Hauptrolle dem deutlich deklamierten liturgischen Text zu.

Bei der Vorbereitung einzelner Stücke ist die allerwichtigste musikalische Aufgabe die Distinktion zwischen Hauptnoten und ornamentalen Figuren (die durch Dynamik und Agogik natürlich unterschieden werden sollen).

*Schlüsselwörter:* das *Große Gradual*, der Gradualgesang, liturgischer Chor.

#### I.

Az *Öreg graduált* énekelni kell. Azok a tiszteltes és tudós atyák, akik az elmúlt évtizedekben az *Öreg graduált* kutatták, általában ilyesmiket mondtak róla: milyen szép – milyen gazdag – milyen biblikus – milyen értékes – milyen kár (hogy ma már nem eleveníthető föl).

Ezen a legutolsó ponton meg kell haladnunk őket, és az *Öreg graduált* énekelnünk kell, mert:

a) hogy egy kottaanyag élő zenévé változtatható-e vagy sem, azt nem tudósoknak kell eldöntenie, hanem előadóművészeknek (esetünkben: egyházzeneészeknek). Az utóbbi legalább húsz év pedig számos előadással igazolta a graduál-éneklés mind zenei, mind spirituális értelemben vett vitalitását.



\* Karasszon Dezső (Szentés, 1952) 1976-ban szerzett orgonaművészi oklevelet a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán. Először a Debreceni Református Kollégiumban működött, 1988-tól a Debreceni Zeneművészeti Főiskola tanára (jelenlegi nevén: a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kara). 1976-tól orgonistája a Debrecen-nagyverdei református templomnak. Ebben a minőségében alakította meg 1993-ban a Schola Calviniana liturgikus énekegyüttest a református szertartási énekek korhű megszólaltatásának céljával. Doktori címét a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen szerezte 2002-ben, 2007-ben habilitált. A 20. század legjelentősebb magyar orgona-szerzőjének életművéről elsőként jelentetett meg monográfiát (Gárdonyi Zoltán, Mágus Kiadó, Budapest 1999). Lelkipásztorok, kántorok és tanárok részére szánt tankönyve 2008 nyarán látott napvilágot *Bevezetés a magyar református egyházzene világába* címmel (Kálvin Kiadó, Budapest). Az új Református Korálkönyv szerkesztője (I. Genfi zsoltárok, Kálvin Kiadó, Budapest 2010).

\*\* A 2011. április 8-án elhangzott előadás vázlata.

b) ez a zene a mi Istentől kapott örökségünk: a világon senki mástól nem várhatjuk, hogy föltárja és újra zengővé tegye.

c) az egyházunknak itt és most föltétlenül szüksége van rá. Az *Öreg graduál* a maga biblicitásával, felnőtt keresztyén hangmegütésével és kielégtetett, kiegyensúlyozott zeneiségével alkalmas arra, hogy immunitást biztosítson a gyülekezeteinket jelenleg fenyegető egyik legnagyobb veszély: az infantilizálódás ellen.

## II.

Azonban nem tehetünk úgy, mint hogyha a fenti evidenciákkal mindenki egyetértene. A graduál-éneklésnek ma hangos ellenzéke van, és egyik kedves barátunkat éppen a napokban érte egzisztenciális támadás a graduál-éneklés ügyében kifejtett aktivitása miatt. Látnunk és értenünk kell tehát, hogy miféle, és hogy hányféle alapállásból bírálhatnak minket, vagy vetik el a szemléletmódunkat.

a) Egy fontos Igét idézek itt, 2Pt 1,5-öt: *A ti hitetek mellé ragasszatok jó cselekedetet, a jó cselekedet mellé ismeretet.* Nos, vannak, akik ezt az apostoli tanácsot nem fogadják meg, és a hitük mellé nem ragasztanak megfelelő ismereteket (esetünkben elsősorban nyilván egyháztörténeti, zeneelméleti és liturgikai ismeretanyagra lenne szükség). Ha azután az illetők döntéshelyzetben vannak, nem egy, nem két esetben, sajnos, minékünk is megpróbálják megtiltani, hogy a hitünk mellé ismeretet „ragasszunk”. Az ilyenekkel megítélésem szerint csak egyet tehetünk: hogy szelíden emlékeztetjük őket az apostoli intelemre.

b) Vannak azonban olyanok is, akik olykor meglepően gazdag ismeretek birtokában nyilatkoznak elutasítólag az óprotestáns liturgikus szemléletről. Ilyenkor majdnem mindig az derül ki, hogy valaki kizárólag csak a puritánus (sőt esetleg: csak a racionalista) egyház- és istentisztelet-értelmezést hajlandó „reformátusnak” elfogadni, és éppen a reformátor atyák liturgikai álláspontját nem dolgozta fel megfelelőképpen. Ez esetben természetesen magas színvonalú felvilágosításra van szükség: a református múlt végtelesen gazdag, és egyházzenei-liturgikai szempontból éppen nem az (egyébként végtelesen tiszteltetreméltó) puritánok jelentik a legszerencsésebb orientációs pontot. De különben is, kit akarunk mi a reformátusságból kitagadni: Méliuszt? Huszár Gált? Geleji Katona Istvánt?

c) Végül tudatosítanunk kell, hogy egyházunk az utolsó évszázadokat, legkésőbb a gyász-évtized, vagy a Rákóczi-szabadságharc bukása óta permanens szükséghelyzetben élte át. Rányomja ez a bélyegét a templomépítéstől (és templomdíszítéstől) kezdve az egyházi szolgák képzésén és alkalmazásán keresztül gyakorlatilag mindenre, és semmi csodáltnivaló nincs abban, ha a szükséghelyzet sokak számára a maga csonkultságában vált normává. Ha ennek a következményeivel szembesülünk, akkor a feladatunk csak egyvalami lehet: a lelkek gyakorlatilag soha véget nem érő, türelmes ébresztgetése.

## III.

Az *Öreg graduált* a református iskolai és gyülekezeti kórusoknak kell énekelnie (és nem a gyülekezeteknek).

Éppen ez volt a fent jelzett félreértés forrása: hogy a régebbi kutatók az *Öreg graduált* csak gyülekezeti éneknek tudták értelmezni. De hát sohasem volt az!

Ha az *Öreg graduál* az iskolai és a gyülekezeti kórusok ajkán újra megszólal, az hármas haszonnal jár:

a) helyreáll a református istentiszteletnek a reformáció hajnala, legkésőbb Méliusz és Huszár Gál óta bőségesen dokumentált hárompólusos szerkezete (lelkipásztor – schola – gyülekezet);

b) helyreáll a funkció-megosztás „a templom és az iskola” között (Reményik), természetesen mind a kettő nyereségére;

c) az éneklés végre méltó helyére kerül, mint „tanítás”: ez volt az ideálja az őskeresztyén gyülekezeteknek, azután Szent Ágostonnak, de fontos tudnunk, hogy a reformátoroknak, pl. Méliusznak is.

#### IV.

Az *Öreg graduál* tételeit lehetőleg eredeti liturgikus funkciójukban kell megszólaltatni.

Ez a követelmény nem csak az (egyébként kívánatos) liturgia-reform után lesz megvalósítható, hiszen már a jelenlegi református istentiszteletnek is számos olyan pontja van, ahova a megfelelő funkciójú graduál-tétel a zavarkeltés veszélye nélkül, zökkenőmentesen odailleszthető (introitus, responsorium, úrvacsorai himnusz, és így tovább).

A liturgia paraméter-rendszerét vizsgálva kiáltóvá válik, hogy jelenlegi gyülekezeti kórusaink nagy többsége ijesztő szerepzavarban szenved, hiszen az istentiszteletbe idegen testet visz be: a koncert-repertoár elemeit, ötletszerű válogatásban.

#### V.

Az *Öreg graduál* liturgikus tételeinek megszólaltatásakor rendkívüli jelentősége van a liturgikus szövegnek.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni az érthető, expresszív, átélt és magyaros (magyaros!) szövegejtés fontosságát. A szöveg nyelvtani és értelmi tagolódása azonban a tisztán zenei megformálás szempontjából is döntő.

A prózai szövegű tételek (pl. az antifónák) esetében akár külön légzéstorna és sok-sok gyakorlás árán is vállalnunk kell a további tagolást nem tűrő hosszú sorok egybeéneklését (ami persze megfelelően pergő beszédtechnikát is megkíván). Adott pillanatban azonban fel kell ismernünk az emfatikus rövid sorokat is, pl.:

*Ábrahám, az ti Atyátok  
örömmel kívánta látni az én napomat  
LÁTTA  
s örült is rajta.<sup>1</sup>*

#### VI.

A gyülekezeti éneklés irányából érkező érdeklődött az *Öreg graduál* zenei anyagában főként a főhangok és az ornamentális képletek között különbség hozhatja zavarba (hiszen pl. egy korálban kizárólag csak főhangok vannak).

Aki azonban egy graduál-tételben kizárólag csak főhangokat hajlandó énekelni, az nehézkes, vonszolt, kevésbé élvezhető előadáshoz jut. Ezért semmiképpen sem mondhatunk le a melizmatikus tételekben felbukkanó átmenő- és váltóhangok, körülírások

<sup>1</sup> *Öreg Graduál* 406.

és egyéb ornamentális képletek beazonosításáról (amit azután természetesen a főhangok „poco sostenuto” kiemelése, illetve a „figurák” hajlékony, elegáns egybeéneklése kell kövessen). Instrukatív példa a virágvasárnapi antifóna, szintén az *Öreg graduál* 460. lapjáról:

*Az Jézus nevében minden térd meghajoljon  
mind mennyieiké, mind földieké, s mind föld alatt valóké  
és minden nyelv vallja azt, hogy Úr legyen az Jézus Krisztus  
ATYA ISTENNEK DICSŐSÉGÉBEN.*



Előadók (balról jobbra): Jakabffy Tamás, Dávid István, Zalatnay István, Hans Uytenbogaardt, Bódiss Tamás, Irene Mildeberger, Fekete Károly, Kovács László Attila